

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0103

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

bus crescit, ac potissimum ubi flumina decurrunt: Ejus truncus est humilis & incurvus, pallide cinereo obductus cortice, acutaeque gerens instar *Aycay* folia: Ejus fructus sunt albi, subrotundi, veris *Jambosis* similes, sed minores, aquosi & adstringentis saporis, esui itaque inepti, ejus lignum vetustum ruffescit nigricantibus permixtum venis, & instar *Agallochi* variegatum, ac recens gratum etiam spirat odorem. *Baleynses* illud quoque vocant *Calampoack*, foliaque in aqua conterunt, qua ulcerationes depurant & curant.

Alii ambas has arbores communi vocabulo vocant *Jamboe Utan*, primamque litoream habent, alteram terrestrem, confunduntque has iterum cum *Aycay Boppo*, quæ *Kepu* in *Leytimora* vocantur.

Tabula Quinquagesima Tertia.

Ramum exhibet *Jambosæ litoreæ*.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

Arbor Noctis. *Caju Cuning*. *Mamelen*.

Hæc alta & satis crassa est arbor, truncum gerens rectum, ejus rami dividuntur in longos, rectos, & virides ramulos, quibus foliorum ordinata insident obposita paria sex octove, quæ magna sunt, illisque *Canarii* similia, sed multo ampliora, majora, & flaccidiora, in junioribus arboribus duodecim & quatuordecim pollices longa, sex octove lata, in vetustioribus vero breviora sunt, in medio latissima, subrotunda, ac superiora ad ortum suum bina minora cruciata gerunt foliola, qualia in ramulorum summo conspiciuntur, inter quæ furculus excresecit, qui tanquam ex vagina capitulum emittit, quod in flores fructusque explicatur, ista enim vagina in folia expansa ex centro suo longum ac crassiusculum proferit petiolum, qui simplex sustinet sphaericum caput magnitudine sclopæti majoris, quod undique flosculos sustinet oblongos, qui calicibus suis alii insident interiori rugoso capitulo, magnitudine nucis avellanæ, quod in fructum excresecit.

Flosculi hi in quinque flavos ac vix notabiles aperitur apices, qui stamina emittunt alba, a quibus totus globus album exhibet colorem, dulcemque odorem. Decembri hi observantur mense. Ex quovis autem globo simplex excresecit fructus Pomiformis, magnitudine ovianatis, vel minor, solitarius, longo lignosque ex petiolo, qui ex centro istorum foliorum pendet, primo magnitudine *Pruni*, durus, cinereo-viridis, ac lanuginosus, fuscisque quasi squamis tectus, quæ demum frictione abradi possunt instar crassioris arenæ.

Perfectus & adultus fructus externe neutiquam glaber est, sed foveolis, bullis quasi, & foraminulis instar favi perforatus, ex rotundo irregularis & deformis, estque omnino similis certis rotundis pastis ex ovis & farina compactis, quæ in butyro vel oleo fricantur, quæ *Malaice Filoos* seu globuli farinacei vocantur; horum quoque colorem præ se fert, ex fusco nempe luteum, intermixto fordide cinereo colore, intus vero albicat & mollis est instar carnis maturi pomi, sed magis pinguis, solidior, nec concavus est, intusque minimis instar arenæ repletus seminibus, odorem gerens *Galangæ* seu *Languas*, ac saporem ingratum nostræ saltem nationi, est enim ex acido austerus cum quadam amaritie, montanis vero populis edulis est hic fructus. Quo magis hic fructus externe forma & odore suo homines adlicit, eo magis ab iis contemnitur, si gustetur.

Foliorum fapor ex acido amarus est, raroque exesa sunt, plerumque integra, æqualia, & glabra. Lignum exterius binos tresve digitos crassum est, album, & molle, atque interne luteum & æqualis substantiæ, exceptis vetustis arboribus, quæ circa cor concavæ sunt, molles, nec durabiles, dum luxurioso refertæ sunt succo, qui tarde exsiccatur.

Ma-

in de valeyen vind, meest daar rivieren doorloopen. De stam blyft laag en krom, met een ligt-graauwe schorsse, en spitze bladeren, als *Aycay*. De vruchten zyn wit, rondachtig, de regte *Jamboes* gelyk, doch kleender, van een waterachtige, en wat zamentrekkende smaak, en dierhalven tot 't eeten niet zeer bequaam, zyn oudt bout werd ros, en met zwartachtige aderen gemarmert als *Agallochum*, gelyk het versche ook eenigzints wel riekt. De *Baleysers* noemen het mede *Calampoack*, en wryven de bladeren in water, en wasschen daar mede de ulceratien, om te zuiveren, en te beelen.

Andere noemen deze beyde boomen met een gemeene naam *Jamboe Utan*, houdende 't eerste voor een strand-zoorte, en 't tweede voor een land-zoorte, en vermen-gen se wederom met *Aycay Boppo*, beyde *Kepu* noemen-ae op *Leytimor*.

De drie- en vyftigste Plaat

Vertoont een Tak van de strand *Jamboe-Boom*.

XLVII. HOOFDSTUK.

De Nagt-Boom.

Dit werd een boogen en redelyken dikken boom, met een regte stam; de takken verdeeln hun in lange, rechte, en groene ryskens, daar aan de bladeren regt tegens malkanderen in ryen staan, by zes en acht paaren, dezelve zyn groot, en die van *Canary* gelykende, doch veel grooter, breeder, en slapper, aan de jonge boomen twaalf en veertien duymen lang, zes en acht breedt, aan de oude korter, in de midden breeft, agter en vooren rond, en de voorste by baren oorspronk nog twee kleine blaadjes in 't kruys hebbende, diergelyke men aan 't uytterste der ryskens ziet, en de gedaante van een takken, tusschen dezelve, als uyt een scheede, komt een knopje voort, waar uyt de bloemen en vruchten werden; want voornoemde scheede tot formele bladeren geworden zynde, groeyd uyt derzelver midden, op een dikachtige lange steel, een enkele ronde bol, in de grootte van een bakkoegel, dicht bezet met langachtige bloempjes, met baare halzen, op een andere ruyge binnen-knop staande, in de grootte van een *Hazel-noot*, waar uyt de vrucht wordt.

De bloempjes openen hun in vyf geele en pas kennelyke spitzen, waar uyt witte draden kyken, die den gebeelen bol wit maken, en een zoete reuk hebben. Men zietze in December. Uyt yder bol werd een enkele vrucht, als een appel; in de grootte van een *Eenden-Ey*, en kleender, enkelt, op een lange houtachtige steel, hangende uyt de midden der voorschrevene bladeren, eerst in de grootte van een *Pruym*, hard, graauw-groen, met eenige ruygheid, als met bruyne schubben bedekt, die men ten laatsten kan afwryven, als grof zandt.

De volwassene vrucht is van buyten geenzints even, maar vol kuytjes, hobbelen, en gaatjes, als booning-graad, uyt den ronden, scheef en ongesbikt, gantsch gelyk zekere bollen van veel *Eyers* en meel gemaakt, in booter of oly gebakken, die de *Maleysers Filoos* noemen, de coleur is ook zodanig, te weten donker-geel, met vuyl graauw gemengt; binnen zynze wit en week, als het vleesch van een geheel rypen appel, doch wat smeetiger, massief, en zonder holligheid, met kleen zandig zaat daar tusschen, van reuk als *Galanga* of *Languas*, van smaak onaangenaam, immers voor onze natie, als zynde uyt den zuuren wrang, met eenige bitterheid, doch by de *Berg-luyden* eetbaar. Zo aantokkelyk deze vrucht van buyten is, met haar gedaante en reuk, zo veracht wordze als menze proeft.

De smaak der bladeren is uyt den zuuren bitter, en zy zyn weinig doorvreten, maar meest beel, even, englad. Het hout is van buyten twee of drie vingers dik, wit, en zagt, voorts na binnen toe regt geel, en van een eenparige substantie; behalven aan de oude boomen, omtrent het hert bol, voorts gantsch week, en geenzints durabel, dewyl het vol weeldrige zap steekt, die langzaam opdroogt.

De

Matureſcunt fructus ſub ſinem pluviſorum menſium, Aprili nempe & Majo.

Nomen. Latine *Arbor Noctis*, *Bancalus femina* & *latifolia*, Malaice, Baleyice, & Macaſſarice *Caju Cuning* & *Bancal Parampuan*, Amboinice *Mamelen*, *Melen*, & *Humelen*, quod obſcura ſeu noctis arbor eſt, quibuſdam *Ulipockol*, licet alii *Makilum* hoc quoque denotent nomine; Ternatenſibus *Comi Comi*, Binenſibus *Contſja*.

Locus. Non in altis creſcit montibus, ſed in planitie in frigidis & humidis locis, in Gorama vero ipſam in montibus inveni in denſis ſilvis, ac porro in cunctis Occidentalibus & Orientalibus inſulis, aliquando plures ſimul, ita ut denſam conſtituant ſilvam.

Uſus. Hæc arbor proprie tignum non ſubminiſtrat, ſed, quum Chinenſium ligniarii anno 1666. inter alios aſſeres nobiliſſimæ Societati Indicæ huius quoque vendiderunt arboris aſſeres, ejuſque lignum apud vulgus aliquando ad ædium poſtes adhibeatur, hoc quoque loco ipſam deſcribere debui, quum enim rectum craſſumque gerat truncum ac molle lignum, facile in aſſeres hoc ſecari poteſt, quem in finem veſtiſſimæ eliguntur arbores, quum lignum alioquin coſſos facile generet ac carioſum ſit. Immo poſtes ſæpe & trabes in ædibus fuere repertæ, interne penitus carioſæ, externe vero ſolidæ & integræ, quæ uno tamen iſtu findi poterant.

Ex vetuſtis truncis aſſerculos mihi comparavi rite exſiccatos, ex quibus ciſtulæ fabricatæ ſunt, quæ uſque in decimum quartum incorruptæ fuerunt annum, lignum hoc nequit poliri atque uſum quam vetuſtum etiam ſit, ſi tangatur, glutinoſum videtur, ac ſi cera eſſet obductum. Macaſſarenſes, alique populi ex his quoque truncis monoxyla formant, & quum hoc lignum percolatum aëri exponatur, fordide cinereum contrahit colorem.

Hæ ſæpe arbores tanta ſibi adſtant copia, ut amplis ſuis foliis locum reddant opacum, unde & forte ab Amboinenſibus *Noctis arbor* vocata eſt. Fructus hiſce aliſiſque populis pro cibis non inſerviunt, qui vero in inſulis ad Eurum ſitis creſcunt, a montanis populis penuriæ tempore eduntur, uti id anno 1659 in Gorama obſervavimus, ubi prope montanas caſas magni horum fructuum acervi reperti ſunt, quos comedebant iſti incolæ, quum per bellum, quod nobiſcum gerebant, nullum alium ſibi comparare poterant victum.

Malayenſes, Baleyenſes, & Macaſſarenſes ipſius folia adhibent ad cibos, quibus piſces involvunt, quos ſimul coquunt & edunt, qui cibus *Boboto* vocatur. Alii folia aquæ incoquunt, ac dein in tenuia conſcindunt ramenta, quibus cum *Oryza* veſcuntur inſtar *Lactuæ*, quibus ſuperfundunt pauxillum aceti vel ſuccum *Bocaſſi*, hæ enim nationes amaritie levi delectantur. Baleyenſes hæc cum aqua conterunt, qua caput lavant, ſi refrigerio opus ſit, puerorum vero ardentibus febribus laborantium totum fricatur corpus cataplaſmate ex contritis foliis præparato. Ex huius arboris ſtipitibus vel ramis ſepes etiam formantur, quum facillime progerminant, atque in arbores excreſcant, ut folia uſui inſerviant.

Huius & alia obcurrit ſpecies, foliorum forma & magnitudine priori ſimilis, ſed ejus truncus ruſſeſcit. Foliorum quoque venæ ſubtus rubent vel fulcæ ſunt. Lignum etiam magis luteſcit, cætera præcedenti ſimilia.

Amboinenſes nullum huius arboris habent uſum, immo aliis perſuadere ſtudent, ſi quis folia diu manibus teneat, tali viſum obnebulari.

Tabula Quinquageſima Quarta

Ramum exhibet arboris, quæ *Arbor Noctis* ſeu *Caju Cuning* vocatur.

De ripe vruchten vind men in 't eynde van de drooge mouſſon, te weten in April en May.

Naam. In 't Latyn *Arbor Noctis*, *Bancalus femina* & *latifolia*, *Maleyts*, *Baleys*, en *Maccaſſers Caju Cuning*, en *Bancal Parampuan*, *Amboins Mamelen*, *Melen*, en *Humelen*, *donker of Nagt-boom*, by zommige *Ulipockol*, *boewel andere de Makilan met dezen naam ook verſtaan*; *Ternaats Comi Comi*, *Binaas Contſja*.

Plaats. Hy waſt niet in 't hooge gebergte, maar in de laagte, op koude en vogtige plaatzen, doch op Goram hebben wy hem ook in 't gebergte gevonden in donkere *Boſſchagien*, voorts in alle *Westerſche* en *Oosterſche Eylanden*, zomtyds veele by malkanderen met boopen in gebeele *Boſſchen*.

Gebruik. Dezen boom geeft eygentlyk geen timmerhout, maar dewyl de Chineeez hout-zagers anno 1666. onder andere planken, aan de *E. Comp.* ook deze leverden, en zyn hout by ſlegte lieden zomtyds tot ſtylen van buyzen gebruykt werd; zo hebben wy hem in dit boek plaats moeten geven, want om dat by een regten dikken ſtam, en een week hout heeft, laat hy zig ligt tot planken zagen, waar toe men dan de oudſte boomen kiezen moet, anders werd dit hout zeer licht wormſteekig en vermolzent: Ja men heeft ſtylen en balken aan de buyzen gevonden, die van binnen gantsch vergaan waren, maar van buyten gaaf en onbeſchadigt, dat menze met een kap doorkappen konde.

Ik heb evenwel van oude ſtammen plankjes gebad, wel gedroogt, en daar van doosjes laten maken, die in 't veerthiende jaar nog onbeſchadigt waren. Het laat zig niet polyſten, en hoe oud dat 't is, blyft evenwel in 't aantakten klam, of het waſch was. De *Maccaſſaren* en andere *Natiën* maken ook ligte prauwen uyt dezen ſtam mede van korten ouderdom, en daar dit geſchaafde hout in de lugt ſtaat, beſterft het leelyk-graauw.

De boomen ſtaan dikwils zo veele by malkander, datze met haare breede bladeren de plaats donker maken, waarom by miſſchien by de *Amboinezen* boom der duyſterniſſe genaamt word. De vruchten zyn by de *Amboinezen* en andere *Natiën* niet eetbaar, maar die op de *Zuyd-Ooster-Eylanden*, en andere *Bergluyden* eetenze by bongersnoot, gelyk wy anno 1659 op Goram bevonden hebben, by de berg-buysjes groote boopen van deze vruchten te leggen, waar van de *Inlanders* gegeten hadden, doen zy wegens den oorlog, die wy hun aandeden, niet anders koſten krygen.

De *Maleyers*, *Baleyers*, en *Maccaſſaren* gebruyken de bladeren in de koſt, met dezelve de viſſchen bewindende, t'zamen kookende, en eetende, welke koſt men *Boboto* noemt. Andere kookenze in water op, ſnydenze daar na in ſmalle riemen, en eetenze met ryſt, als *Salade*, een weinig *Azyn* of zap van *Bocaſſam* daar over doende of gietende, want die *Natie* vermaak heeft in matelyke bitterheid. De *Baleyers* wryvenze in water, en waſſen het hoofd daar mede, om te verkoelen, als het noodig is, maar kinderen, die de heete *Koortze* hebben, beſtrykenze 't gebeele lyf met een pap uyt de gewrevene bladeren gemaakt; men maakt 'er ook pagger-ſtylen van, die wylſchieten, en tot boomen worden, om 't gerief van de bladeren te hebben.

Men heeft een ander zoorte bier van, van gedaante en grootte der bladeren, het voorige gelyk, maar de ſeborſſe des booms is roſ. De aderen van de bladeren zyn van onderen rood of bruijn. Het hout booger geel, de reſt het voorige gelyk.

De *Amboinezen* hebben geen gebruyk van dezen boom; ja maken malkander wys, zo ymant de bladeren lang in de handen draagt, dat hy een donker gezigt daar van krygt.

De vier- en vyftigſte Plaat

Vertoont een Tak van een boom, dewelke de *Nagt-Boom* ofte *Caju Cuning* genaamt werd.